

Unistustest ratsionaalselt: piirideta Eesti

Thomas Friedmani "The World is Flat" on raamat sellest, kuidas tehnoloogiline areng mõjutab üleilmset tööjaotust. Samuti sellest, kuidas saaks hiinlastele ja hindudele tööd kaotav ameeriklane uuenevas maailmas kohaneda. Muu hulgas teeb Friedman järelduse, et globaliseeruv maailmas saadab majandusedu neid rahvaid, kelle jaoks unistused on tähtsamal kohal kui mälestused. Tuleviku-uuringute vaatevinklist on sel väitel tõepõhi all, sest unistused määravad meie tulevikku enam, kui me seda igapäevaselt teadvustame. Seda ka riigi ja rahva tasandil. Head asjad ei juhtu üldiselt ilma, et me neist ette ei unistaks. Halvad asjad juhtuvad siis, kui me neid oma unistustes ette näha ja ära hoida ei suuda.

Sel taustal tuleb nentida, et eestlaste fookus on minevikusuunaline. Kimpusolek ausammaste ja piirileppega on head näited. Mine tea, kas maailmas üldse on teisi rahvaid, kus ajaloolaste ühiskondlik mõjuvõim oleks sama suur kui Eestis viimase 15–20 aasta jooksul. Ma olen kaugel väitmast, et me peaksime endile tehtud ülekohtu unustama (kes minevikku ei mäleta, elab tulevikuta). Väidan lihtsalt, et meie maailmapilt on mälestuste/unistuste skaalal tasakaalust väljas. Teine tähelepanek on, et mälestused on meil ühised, kuid unistused individuaalsed. Ehk võib just selles näha ühiskonna võõrandumis- ja killustumisprotsesside üht algpõhjust? Siit ka järeldus: ühiskond vajab uusi liitvaid unistusi.

Üks võimalus luua uusi unistusi oleks vaadata sügavamalt sisse Eestisse enesesse – millised on meid rahvana ühendavad väärtused ja ideaalid? Siin tabab pilk suhtelist tühjust – praeguses kasvutuhinas pole selleteemaliseks debatiks justkui kellelgi aega. Ainsa näitena toimivast üldrahvalikust unistusest meenub president Lennart Meri sõnastatud Eesti Nokia.

Poliitilisel tasandil jääb siiski silma veel üks unistuste teemaga seonduv protsess – üritused luua Eesti Arengufondi. See on üks väheseid valitsuse projekte, mis tuleneb tuleviku-ambitsioonidest. Just unistus Eesti Nokiast on see, mida Arengufond poliitilisel tasandil väljendab. Maailm, milles toimus Nokia tähelend, on aga möödanik ja kaubamärk ise liiga tehnokraatlik, et toimida orientiirina homses maailmas. Nii ei ole ka Arengufond seni suutnud piisavalt eristuda valitsuse teistest tehnokraatlikest hoobadest, et oma eluõigust tõestada.

Teine võimalus uute unistuste formuleerimiseks on vaadata ringi laias maailmas – millised tahame me tulevikus välja näha näiteks Ameerika, Euroopa ja Skandinaavia võrdluspildis?

Sellest aspektist pakub ühe huvitava sisendi prantsuse majandusteadlane Robert Boyer, kes on uurinud 90ndate IT-buumiga seotud majanduskasvu tagamaid. Miks soosis edu vastandlike sotsiaalmudelitega USA ja Põhjamaid, jättes samal ajal puutumata mandri-Euroopa suured – nt Saksamaa ja Prantsusmaa? Tema järeldus on, et USA edu toetus paljuski Tähesõdade sulgemise järel tsiviilväljundit otsinud tehnoloogia-arendajatele. Põhja Euroopas oli aga mootoriks hoopis sotsiaalne innovatsioon – ühiskonna võime muutuv maailmas kohaneda, sh hakata reaalses elus rakendama järjest uusi tehnoloogiasaavutusi. Just see muutumisvõime ja sotsiaalne mobiilsus eristabki Põhjamaid nn vanast, kivilinenud sotsiaalsete struktuuridega Euroopast.

Ühe kivistumisnäitena on madalad sotsiaalsed klassid Euroopas tõesti paremini kaitstud kui USAs, kuid ka tõusmisvõimalused sealt on Euroopas piiratumad (meenutagem kas või immigrante ja äsjaseid rahutusi Prantsusmaal). Teiseks näiteks on mandri-Euroopas tüüpiline avaliku teenistuse mudel, mis sisuliselt põlistab riigiteenistujad ametisse – omamoodi pärisorjus, kus piitsa asendab eripensioni präänik.

Tegelikult näitas Boyer, et nii USA kui Skandinaavia kasuks töötas 90ndatel vana tarkus – arenda seda, milles oled tugev. Üldjuhul on ühiskonna tugevused seostatavad tema alusväärtustega ja just siin erinebki Euroopa Ameerikast kõige enam. Ameerika ideaaliks on indiviidi vabadus ja edasipürgimine ("Star Trek'i" tsiteerides: to boldly go where no man has gone before). Euroopas on selleks pigem hoolivus ja ühiskondlik harmoonia. Seetõttu tunnemegi USA-d Edisoni ja Fordi konveieri kodumaana. Euroopast tulevad aga valgustusajastu, haridus- ja ühiskonnareformid. Sellest johtuvalt võib üsna julgelt ennustada, et tehnoloogilise arengu vallas ei püüa Euroopa USA-d kunagi kinni. Maailmatandril peitub Euroopa (sh ka Põhjamaade ja Eesti) tugevus tegelikult mujal – uuendustes, mida tavaliselt ei patenteerita.

Unistus kohalikust Nokiast annab selge vihje eestlaste Põhjamaade-pürgimusest. Kirjeldatud uurimuse taustal näib meie seis sellel suunal tegelikult päris hea. Meie innukus igasugu tehnoloogiliste vidinate rakendamisel on vähemalt Põhjamaade tasemel, või eeski. Muu hulgas toetub meie avatus maailmale paljuski müüdile, et igas korralikus sadamas peab olema vähemalt üks eestlane. Teisalt viitavad eestlaste rahvuslikud alusmüüdid (Kaval-Ants ja Rehepapp) ka sellele, et meie ilmavaade on Põhjamaade keskmisest natuke Ameerika poole nihkes.

Meile tagasivaates edu toonud reformid on enamasti ikka kohapeal valmis tehtud. Olgu näiteks rahasüsteem, e-valitsus või Hanzanet. Siia nimekirja kuulub ka absoluutselt parim ja omapärane sotsiaalne leiutus, mis eestlastel maailmale seni pakkuda on – laulev revolutsioon. Mujalt otse ülevõetud mudelitest ei meenu aga hoobilt ühtegi, mis saaks oma ülesannetega siinsetes oludes hästi hakkama. Ravikindlustus on hea näide sellisest mittetöötavast import-mudelitest. Põhjamaadele on omane pakkuda maailmale pigem oma uuendusi kui olla ülevõtjaks. Sel taustal tasub meilgi rohkem oma peaga mõelda. Ja kui me ka midagi kopeerime (sh Põhjamaadelt endilt), siis väike eestlaslik kiiks tuleb asjale pigem kasuks. Muuseas, meie sotsiaalse mobiilsuse allikaid otsides võib märgata, et vähemalt üks rahvuslik eripära – oht sattuda rahvuskaaslase "toidulauale" – varitseb kõiki eestlasi sõltumata klassikuuluvusest. Omamoodi sunnib ju seegi meid pidevalt vormis olema.

Kolmandaks uute unistuste allikaks võiks olla vaade tulevikku – millised unistused aitaksid meil järjest kiiremini muutavas maailmas kohaneda ja rahvana püsima jääda?

Ühiskonna makroarengu loogika kohaselt peaks praegusele teadmiste-põhisele arengule järgnevat majanduskasvatulema kusagilt tehnoloogia- ja kultuurisfääride kokkupuute ja põimumise kandist. Ruumist, mida on tinglikult hakatud nimetama loomemajanduseks. See nimetus on petlik, sest tegu pole uue majandusharuga (nagu turism või kergetööstus), vaid loomingu- ja loomemajanduse lisandumisega senisele majandusele tervikuna. See tähendab, et innovatsioon (ja mitte ainult tehnoloogiline!) ning loovus võivad tulevikus hakata täitma umbes sama rolli mida kapital- ja maaomand feodaalühiskonnas.

Riikide ja rahvaste toimetulek niisuguses maailmas sõltub järjest enam nende võimest ületada oma siseseid eraldusjooni ja siduda ühiskonda tervikuks (sh ühendades ka kultuuri- ja majandussfääre). Võõrandumine ja killustumine on probleemiks kogu maailmas. Eesti pole siin mingi erand. Seega vajaksime tuleviku vaatevinklist unistusi, mis aitaksid meil ületada ühiskonna siseseid lõhesid. Ühe seda asjaolu arvestava idee julgeks siinkohal ka välja pakkuda.

Lõhed ja barjäärid on paljuski kinni meie mõttemaailmas, mitte ei eksisteeri füüsiliselt. Seetõttu peaksid ka neid murdvad unistused tulema pigem kultuuri- kui majandussfäärist, pigem lüürikutelt kui füüsikutelt. Majandusnimesena tuleb minu inspiratsiooniallikas siiski ärimaailmast ja selleks on Jack Welch'i "piirideta firma" idee. Töötades 90ndatel General Electricu tegevjuhina, kasutas Welch seda kujundit pööramaks senist bürokraatlikku suurfirmit

sisuliselt pahupidi. Seejuures vähendades oluliselt juhtimistasandite arvu ja ametkondlikke barjääre firma sees.

Samas ei tähendanud piirideta firma talle piiride täielikku kadu – ükski äriettevõtte ei saa toimida struktureeritud massina. Piirideta firma tähendas hoopis siseste eraldusjoonte vältimist kus võimalik, nende selgust ja kerget ületatavust. Teisalt tähendas see ka firma kasvu väljapoole varem tabuks peetud piire. Arvan, et vaatamata idee "kapitalistlikule" taustale on meil sellest ühteist kasulikku õppida.

Nii peaks unistus piirideta Eestist tähendama uute eraldusjoonte sihipärast vältimist riigi tasandil, võimet olemasolevaid ühiskonna segmente tervikuks liita ning hoida ära kapseldumist. See peaks tähendama inimeste ja ideede vaba liikumist eri seltskondade vahel ning usaldamatust dogmade suhtes. See peaks tähendama ka võimet näha maailma sinust erineva inimese silme läbi ning uut mõistmist ja kaastunnet, mis sellega möödapääsmatult kaasneb. Piirideta Eesti ei saa tähendada võrdsustamist – mõtteviisi, et võtame rikastelt raha ära, taome homod heteroks ja saadame jõmmid kunstinäitusele. Totalitaarses ühiskonnas elamist oleme vist juba proovinud?

Guido Viik

Avaldatud: Areen (Eesti ekspres), 25.04.2006